

ФУНКЦІОНАЛЬНІ МОДЕЛІ МЕНЕДЖМЕНТУ ОРГАНІЗАЦІЙ

УДК 339.9:330.341.1"312"(045)

О. А. БЕЗЗУБЧЕНКО

Маріупольський державний гуманітарний університет

ІННОВАЦІЙНІ ПРОЦЕСИ В СУЧАСНИХ УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ СВІТОВОГО ГОСПОДАРСТВА

У статті розглянуто основні показники поглиблення процесів інтернаціоналізації, що залучає національні економіки у світогосподарські структури. Особливу увагу приділено дослідженню історичного процесу формування інноваційно-технологічної сфери світової економіки, дослідженню ПІІ як каналу міжнародного трансферу технологій.

The article touches upon the main indices of the world internationalization processes that attracts national economies to global structures. Much attention is paid to research of historical process of world economy innovation and technological sphere formation. The FDI are determined as channel of foreign technologies transfer.

Ключові слова: інновації, технології, трансфер технологій, інтернаціоналізація, інноваційно-інвестиційні процеси, конкурентні переваги, інтеграція, транснаціоналізація, глобалізація.

Ринкова економіка і сучасний науково-технічний прогрес в усіх сферах виробничої та невиробничої діяльності суспільства докорінно змінюють соціальні, економічні, техніко-технологічні, організаційні й екологічні умови його життєдіяльності, з одного боку, і визначають зрештою стабільність, конкурентоспроможність та ефективність національної економіки, життєвий рівень населення країни, його соціальний і духовний стан, з іншого. Водночас процеси інтернаціоналізації, що прискорюють темпи науково-технологічного та інноваційного прогресу і розширюють масштаби використання його результатів, як і формування загальносвітового конкурентного середовища та функціонування транснаціональних компаній, також справляють дедалі зростаючий вплив на стан, структуру й ефективність національного господарства та окремих його галузей, міжгалузевих комплексів. За умов постійного посилення ролі інноваційних технологій та поширення впливу глобалізаційних процесів на дану сферу суспільно-господарської діяльності особливої актуальності набуває аналіз інтернаціоналізації інноваційно-інвестиційних процесів та факторів, що зумовлюють ті чи інші позиції країн в системі міжнародної конкуренції та міжнародного поділу праці.

Питанням процесу формування інноваційно-інвестиційної моделі розвитку присвячено праці таких вчених-економістів як Л. Федулової, М. Пашути, М. Шарко, К. Фрімена, В. Гусева, І. Піддубного, А. Піддубної та інших. Дослідженням сутності і значення інновацій й, відповідно, механізмів їх державного регулювання присвячено ряд робіт таких закордонних вчених-дослідників, як Д. Роман, Р. Росвелл, Б. Балласа. Проте не достатньо висвітленими залишаються питання формування основних тенденцій сучасного інноваційно-технологічного простору та визначення основних детермінант створення нового технологічного укладу в розвинених країнах.

Метою даного дослідження є визначення особливостей сучасної міжнародної конкурентної боротьби, історичного процесу формування сучасного світового інноваційно-технологічного простору й особливостей його функціонування в умовах посилення процесів інтернаціоналізації та розвитку міжнародного трансферу технологій.

Дослідження теоретичних засад інноваційно-інвестиційного розвитку національних економік обґрунтовує формування глобального економічного середовища через механізм розвитку інтернаціоналізації, що залучає національні економіки у світогосподарські структури та міжнародні соціально-економічні процеси. Інтернаціоналізація через механізми абсолютних та порівняльних переваг поступово призвела до розвитку міжнародної спеціалізації, яка, в подальшому, й обумовила необхідність поглиблення інтернаціоналізації обігу й виробництва. Проте варто зазначити, що матеріально-мотивуючою основою інтернаціоналізації на ранніх стадіях розвитку був нерівномірний розподіл ресурсів між різними економічними системами. На сучасному етапі розвитку процес інтернаціоналізації отримав якісно нові форми прояву (регіональна інтеграція, транснаціоналізація й глобалізація), що одночасно й зумовлюють її подальший розвиток. Свідченням поглиблення процесів інтернаціоналізації може служити тенденція випередження темпами приросту світової торгівлі темпів приросту світового виробництва, що показана на рис. 1.

Як бачимо, процесам інтернаціоналізації притаманна циклічність розвитку, що пояснюється циклічністю загальносвітової економічної динаміки. Матеріальною основою довгих хвиль в економіці є структурне оновлення технологічного способу виробництва. Цей процес здійснюється у двох формах: еволюційно – через поступове покращення й вдосконалення існуючих технологій, й революційно – через корінні якісні зміни в матеріалізації наукових знань, часткові або загальні технологічні революції. Таким чином, можна зазначити, що історичний процес інтернаціоналізації знаходиться в тісній взаємозалежності й взаємообумовленості із процесом науково-технічного прогресу.

Рис. 1. Динаміка показників світової торгівлі, світового виробництва та ВВП

Науково-технічний прогрес якісно змінює матеріально-речовинну базу міжнародної взаємодії і, тим самим, стимулює інтернаціоналізацію виробництва й обігу, яка забезпечує поширення його результатів між різними ланками світового господарства і, тим самим, підсилює його подальший розвиток. Саме цей взаємозв'язок й обумовлює цивілізаційну еволюцію, перехід від аграрного до індустріального й від індустріального до пост-індустріального суспільства [2].

Разом з тим, сучасна структура й динаміка світового господарства констатує одночасне функціонування суспільств різних типів, що свідчить про нерівномірність протікання в часі й просторі процесів інтернаціоналізації, соціально-економічного й науково-технічного розвитку. Зазначена особливість відображена також в роботі Ю. Пахомова, який наголошує на мозаїчному сплетінні різнорівневих процесів, що протікають одночасно з різною швидкістю в різних географічних площинах і, при цьому, мають різні концептуальні основи свого розвитку. Таким чином, сучасний період еволюції світового співтовариства слід класифікувати як перехідний, адже він поєднує в собі суспільно-виробничі структури індустріальної, а в певних аспектах навіть доіндустріальної цивілізації, з елементами принципово нової постіндустріальної спільноти. Відтак, аналізуючи тенденції економічного зростання й рівня конкурентоспроможності різних національних господарств, слід враховувати до якого типу суспільства вони належать і, відповідно, які чинники справляють більший вплив на господарський процес в цих системах.

Порівняння даних щодо інформаційно-комунікаційного розвитку з рівнями конкурентоспроможності країн дозволяє визначити чітку залежність між зазначеними показниками. Можна зробити висновок, що саме розвиток технологій й, відповідно, науково-технологічна неоднорідність світу, на сьогодні, визначають світогосподарську структуру та міжнародний розподіл праці. Слід підкреслити, що інноваційно-технологічна модель формування конкурентних переваг в розвинених країнах надає їм новий ефективний засіб захисту від конкуренції і створює можливості стягувати технологічну квазіренду (надприбуток) та створювати так звані квазімонополії відносно технологічних аутсайдерів, стратегія розвитку яких ґрунтується на використанні традиційних факторів виробництва [1]. Це, в свою чергу, забезпечує створення технологічного розриву між країнами, який і зумовлює структуру системи міжнародного поділу праці. Таким чином, доцільно проаналізувати основні тенденції формування сучасного інноваційно-технологічного простору та визначити основні детермінанти створення нового технологічного укладу в розвинених країнах.

Аналіз історичного процесу формування інноваційно-технологічної сфери світової економіки дозволяє визначити основні детермінанти переходу до інноваційно-інвестиційної моделі розвитку:

- економічні (інтенсифікація економічного розвитку, посилення конкурентної боротьби, розвиток фінансових ринків, інформатизація господарського процесу тощо);
- соціальні (соціалізація економік, зміна стилю та якості життя, накопичення та трансфер знань, посилення інформатизації життя тощо);
- глобальні (посилення інтернаціоналізації виробництва й обігу, лібералізація міжнародних відносин, поглиблення глобальних проблем тощо);
- науково-технологічні (поява нових техніко-технологічних розробок, активізація досліджень в усіх сферах суспільного життя тощо);
- структурні (конверсія та реконверсія ВПК, зростання господарських структур та їх транснаціоналізація, реструктуризація національних економік, спричинена кризою ресурсомістких галузей, поява нових галузей та функціонально нових суб'єктів ринку, тощо).

Як бачимо, для сучасного світового господарства характерна одночасна наявність всіх технологічних укладів, що, знову ж таки, підтверджує тезу щодо мозаїчного сплетіння процесів соціально-економічного й науково-технологічного розвитку в сучасній світовій економіці. Відтак, доцільно проаналізувати систему міжнародного

розподілу праці, що не тільки охарактеризує розстановку сил на товарних ринках, а й дасть можливість оцінити інтернаціоналізацію інноваційних процесів через аналіз основних каналів міжнародного трансферу технологій.

Структура експортних потоків з Північної Америки, Європи та Азії наведена в таблиці 1.

Таблиця 1

Структура товарного експорту по регіонах світу в 2008 році

Товарна продукція	Півн. Америка		Європа		Азія	
	млрд дол.	%	млрд дол.	%	млрд дол.	%
Сільськогосподарська продукція	151,57	9,03	435,98	8,89	179,08	5,51
Мінеральні ресурси	221,50	13,20	534,00	10,89	334,66	10,29
Металургія	23,18	1,38	177,08	3,61	105,83	3,26
Хімічна промисловість	173,71	10,35	743,18	15,15	235,80	7,25
Офісне й телеком. обладнання	198,09	11,80	427,12	8,71	801,40	24,65
Транспортне обладнання	305,93	18,23	768,62	15,67	334,34	10,28
Текстиль й одяг	30,23	1,80	189,88	3,87	267,20	8,22
Інші галузі	573,90	34,20	1629,54	33,22	992,75	30,54
Всього експорт	1678,11	100,00	4905,40	100,00	3251,06	100,00

Примітка: дані наведено в середніх цінах.

Як бачимо, провідними товарними групами експорту виступають високотехнологічні галузі машинобудування, в т.ч. приладобудування, хімічної промисловості, зокрема фармацевтичної галузі.

Структура товарних потоків характеризує ще одну особливість розвитку сучасної світової економіки, а саме інтенсивність інтеграційних процесів. Для провідних регіонів світу характерні високі обсяги внутрішньо-регіональної торгівлі, наприклад, 74,44 % експорту Європи приходить на внутрішньорегіональну торгівлю, 53,95 % – внутрішньо регіональна торгівля Північної Америки, 50,4 % – внутрішньо регіональна торгівля Азії. Для цих регіонів характерний високий ступінь інтегрованості (ЄС, НАФТА, АСЕАН), який, з одного боку, стимулює внутрішньо регіональну торгівлю, а з іншого – поглиблюється за рахунок посилення внутрішньо регіональних торговельних зв'язків, що в результаті призводить до поширення інтеграційних процесів й на інші сфери суспільно-економічного життя, зокрема на освітньо-наукову й інноваційно-виробничу сфери.

Для інших регіонів характерні нижчі показники внутрішньо регіональної торгівлі, що, однак, свідчить не про вузькість внутрішнього ринку, а про низький ступінь інтегрованості. Доля внутрішньо регіональної торгівлі в Південній і Центральній Америці складає 26,55 %, СНД – 18,99 %, Близького Сходу – 11,65 %, Африки – 9,31 %. Зазначені дані підтверджують низьку ефективність утворених інтеграційних об'єднань на даних територіях.

Міжнародні інвестиційні процеси полегшуються і тим, що за останні десятиліття набули широкого поширення уніфіковані норми регулювання інвестиційної діяльності. Вони закріплені як у двосторонніх міждержавних угодах про захист і заохочення капіталовкладень, так і в багатосторонніх домовленостях, діючих в рамках міжнародних економічних організацій, зокрема Світової організації торгівлі. Проте, говорити про формування в світовому господарстві глобального інвестиційного простору, що функціонує за однаковими для всіх правилами гри, на нашу думку, було б одночасно і перебільшенням, і спрощенням. Інтернаціоналізація господарського життя не усуває якісних відмінностей між окремими складовими частинами світового господарства (розвиненими економіками, економіками що розвиваються і перехідними економіками). Національні економіки дійсно стають все більш взаємозалежними, і багато в чому це відбувається якраз завдяки міжнародним потокам капіталу, але при цьому в країнах з різним рівнем економічного розвитку ПП виконують не однакову роль. Це стосується і мотивації іноземних інвесторів, і тих цілей, які ставить перед собою приймаюча країна, і тієї політики по відношенню до іноземних інвестицій, яку вона проводить.

Слід зазначити, що міжнародні інвестиційні процеси мають складну мотиваційно-функціональну і географічну структури. Відповідно складною є і сфера міжнародного перерозподілу інвестиційних ресурсів, адже вона втілює в собі економічну динаміку світової економіки в цілому. Регіональний розподіл світових потоків прямих інвестицій в динаміці наведений на рис. 2.

Сучасні тенденції інтернаціоналізації капіталу свідчать про подальше посилення в цьому процесі ролі промислово-розвинутих країн, зокрема США, ЄС та Японії, що призводить до поглибленої транскордонної співпраці навколо зазначених центрів й до формування кластеризованої світової економічної системи. Ця теза цілком кореспондує з результатами аналізу міжнародних товарних потоків, а саме внутрішньо регіональної торгівлі, що вже були наведені. За даними UNCTAD [3] на ці країни припадає близько 25 % імпорту та 75 % експорту ПП. Вони є також найпривабливішими для інвестування в сферу НДДКР: коефіцієнт привабливості на 2005–2009 рр. становить: США – 41,2; Великобританія – 13,2; Франція – 8,8; Німеччина – 5,9.

Характерною рисою останніх років є посилення ролі країн, що розвиваються, зокрема нових індустріальних країн першої та другої хвилі індустріалізації, в процесі транскордонної міграції капіталу та технологій.

Доля країн, що розвиваються, в обсязі світових ПІІ має стійку тенденцію до зростання. Слід зазначити, що велика частина зазначених інвестиційних потоків здійснюється в рамках інтеграційних об'єднань.

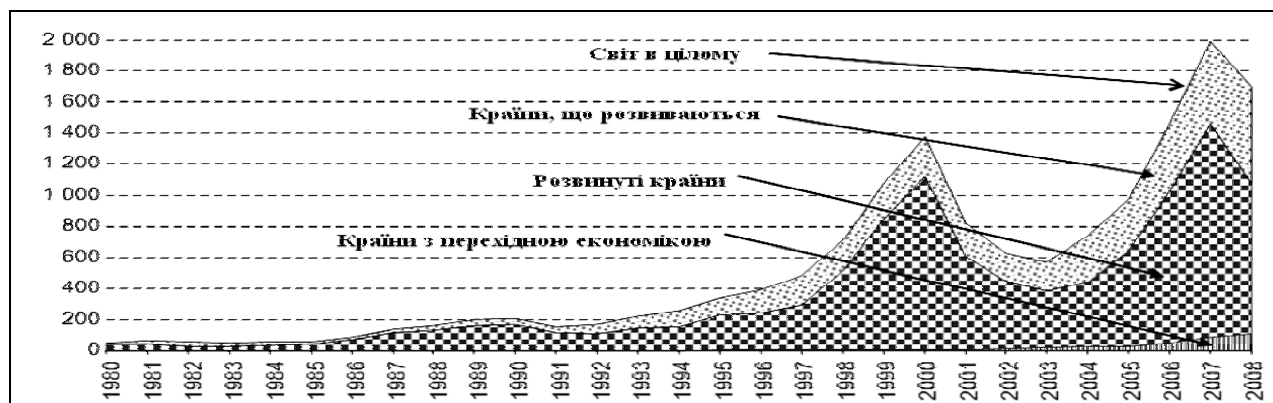

Рис. 2. Приток ПІІ, світовий та за групами країн, млрд дол. (1980–2008 рр.)

Доля країн з перехідною економікою в світових потоках інвестицій та технологій залишається досить низькою, проте відмінною рисою зазначеної групи є наявність високого науково-технічного та ресурсного потенціалу. Основним інвестором країн Центральної і Східної Європи, як завжди, залишаються країни ЄС, частка яких складає понад 60 % від загального показника. Надходження ПІІ з боку Сполучених Штатів складає трохи більше ніж 16 % від загального обсягу і мають певну регіональну спрямованість [4].

Принципово важливим аспектом, на нашу думку, є те, що колосальне зростання масштабів прямого іноземного інвестування в світі забезпечено майже виключно за рахунок взаємного обміну капіталами між розвинутими країнами. В цьому контексті, якщо розглядати ПІІ як канал міжнародного трансферу технологій, знову ж таки приходимо до висновку щодо подальшого підсилення позицій країн-лідерів та відставання периферійних країн, тобто щодо домінування тенденцій поглиблення технологічного розриву та технологічної залежності.

За останні десять років інноваційна політика промислово розвинених країн (зокрема, країнах ОЕСР) значно трансформувалася в результаті зміни моделей економічного розвитку, зростаючої взаємозалежності інноваційних систем як на національному, так і міжнародному рівнях.

Безперечними світовими лідерами, які з максимальною ефективністю змогли поєднати процеси науково-технологічного й економічного розвитку, є США, Японія та Німеччина, частка яких на міжнародному ринку наукомісткої продукції сягає 39, 30 і 16 %, відповідно, а їх сумарна частка в експорті ліцензій становить 70 %. Частка країн "великої сімки" становить 80–90 % виробництва усієї наукомісткої продукції і практично весь експорт. Ці країни володіють 46 із загальної кількості 50 макротехнологій: частку США припадає 20–22, Німеччини – 8–10, Японії – 7, Англії і Франції – по 3–5, Швеції, Норвегії, Італії, Швейцарії – по 1–2 [3].

Слід зазначити, що однією з найважливіших тенденцій сучасності є інтернаціоналізація НІС. Вона впливає на зміст, форми й структуру національної інноваційної політики, що все більше здобуває інтеграційні параметри. Це дозволяє говорити про поступовий перехід до етапу *четвертого покоління політики*, а саме інтернаціональної інноваційної політики, сутність якої полягає в створенні й координації функціонування інтегрованого міждержавного інноваційного простору, що базується на міжнародній науково-дослідній та виробничій кооперації.

Таким чином, аналіз сучасних тенденцій розвитку світової економіки свідчить про нерівномірність протікання соціально-економічних процесів в різних регіонах світу, що обумовлює структуру системи міжнародного поділу праці й стимулює перехід до парадигми міжнародної технологічної конкуренції. За цих умов забезпечення конкурентоспроможності національних економік можливе тільки за умов стимулювання розвитку науково-технологічної сфери, інтернаціоналізація якої тісно пов'язана з інтернаціоналізацією інвестиційної діяльності та розвитком міжнародної торгівлі. Розвиток міжнародного трансферу технологій стимулює зміни в механізмах державного регулювання інноваційної сфери, що, зрештою, обумовлює актуальність перегляду системи національної державної економічної політики.

Література

1. Піддубний І. О. Теорія конкурентоспроможності : сучасний стан і предметно-методологічні аспекти розвитку / І. О. Піддубний, А. І. Піддубна // Економіка України. – 2007. – № 6. – С. 69–76.
2. Федулова Л. Технологічний розвиток економіки / Л. Федулова // Економіка України. – 2006. – № 6. – С. 4–11.
3. ЮНКТАД, справочник по вопросам технического сотрудничества. – Нью-Йорк и Женева, 2006. – 65 с.
4. World Investment Report 2008 overview [Електронний ресурс] / Режим доступу до звіту : http://www.WorldInvestmentReport2008overview_ru. – С. 1–35.